

**Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy
učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci**

HODNOTOVÉ VZDĚLÁVÁNÍ

Studijní text k semináři

PhDr. Ing. Ludmila S. Trochtová, e-mail: ludmila.trochtova@upol.cz

Důraz na inkluzivní vzdělávání je v současné době jednou z priorit dalšího rozvoje, která je podporována Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy v České republice. Cílem je nastavení podmínek pro vzdělávání všech žáků tak, aby při zabezpečení podpůrných opatření bylo možné vzdělávání uskutečňovat v hlavním vzdělávacím proudu. (MŠMT, 2015)
Hodnotové vzdělávání napomáhá tomuto procesu.

Cíl semináře

Na základě studia tohoto předmětu by měli účastníci semináře.

- pochopit základní principy Hodnotového vzdělávání,
- pochopit přínos inkluzivního přístupu a
- porozumět didaktickým principům.

Cíle opory:

- pochopit souvislost inkluzivního přístupu a výchovy k hodnotám,
- získat základní přehled o principech Hodnotového vzdělávání

**Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy
učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci**

Obsah

1. Inkluze	3
1.1 Inkluzivní vzdělávání v ČR	4
1.2 Inkluzivní vzdělávání v Indii	6
1.2.1 Hodnotové vzdělávání jako předmět	7
Literatura	10

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

1. INKLUZE

Pojem „inkluze“ byl použit na světové konferenci, pořádané organizací UNESCO a španělskou vládou roku 1994 v Salamance, která měla téma „Pedagogika pro speciální potřeby“ a cíl „Vzdělání pro všechny“. Rezoluci podepsaly vlády 92 zemí a stanovily si v ní za cíl zásadní politickou a pedagogickou změnu ve vývoji pedagogiky, tj. vytvoření inkluzivní školy pro všechny děti. (UNESCO, 1994)

Ch. Berberichová a G. Lang (1998, s.28-29) popisují inkluzi následovně: „Inkluze znamená vytvoření takového prostředí ve třídě, které vítá a oceňuje odlišnosti.“ Inkluze zamezuje vylučování jedince nebo skupiny lidí ze společnosti a vytváření jakýchkoli předsudků a diskriminace. Jejím úkolem je vybudovat společenství, které pečuje o všechny a je otevřené všem, protože každý jedinec má svou cenu.

Inkluze ve vzdělávání je založena na následujících předpokladech a procesech:

- Všichni studenti a pracovníci školy jsou stejně důležití.
- Zvyšování míry zapojení studentů (snižování míry vyčlenění) do školní kultury, vzdělávacího procesu a komunity.
- Změna školní kultury, politiky a praxe tak, aby byla zohledněna různorodost studentů.
- Odstraňování překážek v učení a zapojení všech studentů, tedy nejen těch, kteří jsou označeni jako „studenti se speciálními vzdělávacími potřebami“.
- Využívání zkušeností z konkrétních případů překonávání překážek v přístupu a zapojení tak, aby ze změn mohli čerpat i ostatní studenti. Vnímání rozdílů mezi studenty jako inspirace pro podporu učení, nikoliv jako problému, který je třeba řešit.
- Uznávání práva studentů na vzdělávání v místě, kde žijí.
- Zkvalitňování škol pro potřeby studentů i učitelů.
- Vyzdvihování úlohy škol při budování společenství a rozvoji hodnot, nejen při zvyšování výkonů studentů.
- Podpora vzájemně prospěšných vztahů mezi školami a okolní komunitou.
- Zohledňování myšlenky, že inkluze ve vzdělávání je jedním z aspektů inkluze ve společnosti (Booth, Ainscow, 2007, s.6-7).

Podle V. Spilkové (2005, s.35): „Inkluzivní vzdělávání znamená spravedlivý a rovný přístup ke vzdělávacím příležitostem pro všechny děti bez výjimky. Je kladen důraz na solidaritu, pospolitost, spolupráci a vzájemnou pomoc, spoluúčast na vlastním rozvoji, učení prostřednictvím podnětného prostředí a kvalitních učebních situací.“

Cílem inkluzivního výchovného prostředí je tedy bourat zbytečné sociální bariery, dopřát všem žákům vzdělání, které bude naplňovat právě jejich individuální potřeby. Určitý okruh žáků potřebuje speciální vzdělávání, jehož odlišnosti jsou tak velké, že při zachování únosných nároků na učitele není možná kompletní inkluze těchto žáků. Nicméně množství těchto žáků je řádově menší, než kolik se jich z hlavního proudu výchovně vzdělávacího procesu vyčleňuje.

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

Doporučeno ke studiu:

BOOTH, T., AINSCOW, M. 2007. *Ukazatel inkluze – Rozvoj učení a zapojení ve školách*. Praha: Rytmus o.s.

LANG, G., BERBERICHOVÁ, CH. 1998. *Každé dítě potřebuje speciální přístup*. Praha: Portál.

SPIJKOVÁ, V. a kol. 2005. *Proměny primárního vzdělávání v ČR*. Praha: Portál.

UNESCO. 1994. The UNESCO Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education In: *UNESCO.org* [online]. Dostupné z: http://www.unesco.org/education/pdf/SALAMA_E.PDF.

1. 1 INKLUZIVNÍ VZDĚLÁVÁNÍ V ČR

Inkluzivní vzdělávání je v současné době jednou z priorit dalšího rozvoje, která je podporována Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy v České republice. Cílem je nastavení podmínek pro vzdělávání všech žáků tak, aby při zabezpečení podpůrných opatření bylo možné vzdělávání uskutečňovat v hlavním vzdělávacím proudu. (MŠMT, 2015)

„Vzdělávací politika České republiky směřuje k rozvoji vzdělávacího systému, v němž:

- se vzdělávání nachází v popředí zájmu společnosti i jednotlivců a je považováno za významnou hodnotu,
- lidé využívají rozmanité příležitosti k učení v průběhu celého života,
- kvalitní vzdělávání je přístupné pro každého, funguje efektivně, spravedlivě a dává všem stejnou šanci,
- žáci vědí, co se od nich na každé úrovni a v každé oblasti vzdělávání očekává a co mohou oni očekávat od něj,
- žáci se rádi učí a jsou motivováni k celoživotnímu učení,
- pedagogičtí pracovníci jsou dobře připraveni na výkon své profese, všestranně motivováni pomáhat dětem, žákům a studentům k dosažení maxima jejich možností a cíleně se rozvíjejí,
- školy jsou otevřeny pro soustavnou spolupráci s vnějším světem,
- vzdělávání se opírá o aktuální výsledky lidského poznání, podporuje tvořivost a vychází vstříc dlouhodobým potřebám společnosti a trhu práce,
- úpravy v organizaci, struktuře a obsahu vzdělávání se opírají o empiricky podložené poznatky.“(MŠMT, 2014)

Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2020 má tyto priority:

1. dosáhnout snížení nerovností ve vzdělávání komplexním posilováním kvality celé vzdělávací soustavy,
2. vytvářet podmínky a uplatňovat postupy pro efektivní prevenci a kompenzaci zdravotních, sociálních, kulturních a jiných osobnostních znevýhodnění,
3. směřovat k systému, který nebude žáky rozdělovat na základě kognitivních schopností do tříd a škol s náročnějším, resp. méně náročným kurikulem, ale umožní každému plně rozvíjet svůj potenciál v systému kvalitního a inkluzivně orientovaného veřejného vzdělávání. (MŠMT, 2014)

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

Strategické cesty k inkluzivnímu a kvalitnímu vzdělávacímu systému:

- 1. Včasná a účinná podpora všestranného rozvoje dítěte** ze strany rodiny, pedagoga, dalších odborníků a okolní společnosti. Cílem je, aby byla poskytnuta, co nejdříve, co nejflexibilněji, co nejlehčeji (bez negativních vedlejších účinků), co nejbližší (přednostně v rámci třídy, v hlavním vzdělávacím proudu), pouze po nezbytnou dobu. (Evropská agentura, 2003)
- 2. Inkluzivní vzdělávání je přínosem pro všechny.** Pro rozvoj potenciálu každého žáka je nezbytná odborná podpora (rozvíjí se dlouhodobá spolupráce mezioborové partnerské platformy k inkluzivnímu vzdělávání na národní úrovni), pozitivní postoje žáka ke vzdělávání i dobré klima ve třídách a školách (vzdělávací, osvětová, informační kampaň, realizace školských inkluzivních koncepcí v rámci krajů, podpora inkluzivního vzdělávání v místě a ve školách, příklady dobré praxe).
- 3. Vysoce kvalifikovaní odborníci.** Pro inkluzivní přístup je naprosto klíčový postoj ředitele školy, porozumění ze strany zřizovatele, kvalita práce pedagogických pracovníků, podpora ze strany systému pedagogicko-psychologického poradenství (vzdělávání pedagogických pracovníků a jejich metodické vedení, standard učitele jako nástroj pro motivaci k rozvoji kompetencí učitelů potřebných pro inkluzivní vzdělávání, moduly pro inovaci vzdělávání ředitelů, podporující pedagogické vedení školy v rozvoji potenciálů žáka).
- 4. Podpůrné systémy (v oblasti poradenství) a mechanismy financování** (finanční zajištění Akčního plánu inkluzivního vzdělávání). Poradenské služby jsou zajišťovány školskými poradenskými zařízeními a školskými poradenskými pracovišti. Opatření uvedená v Akčním plánu inkluzivního vzdělávání budou financována především ze státního rozpočtu a prostřednictvím evropských investičních a strukturálních fondů.
- 5. Spolehlivá data.** Zacílená a pravidelně evaluovaná datová politika je nezbytným předpokladem pro kvalifikovaná rozhodnutí při tvorbě, vyhodnocení a předpoklad pro dlouhodobý rozvoj systémů inkluzivního vzdělávání (jednotný evidenční systém, nástroje na sledování rovného přístupu ke kvalitnímu vzdělávání, monitoring kvalitativních dopadů realizace projektů zaměřených na inkluzivní vzdělávání). (MŠMT, 2015)

ÚKOL č. 1

Prostudujte si Akční plán inkluzivního vzdělávání na období 2016-2018 a zaměřte se v něm zejména na strategické cesty, které dokument navrhuje k dosažení inkluzivního a kvalitního vzdělávacího systému.

Doporučeno ke studiu:

Akční plán inkluzivního vzdělávání na období 2016-2018.2015. In: *MSMT.cz* [online].

Dostupné z:

<http://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/akcni-plan-inkluzivniho-vzdelavani-na-obdobi-2016-2018>.

Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky na období 2015-2020.2014. In: *MSMT.cz* [online]. Dostupné z:

<http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/dlouhodoby-zamer-vzdelavani-a-rozvoje-vzdelavaci-soustavy-3>.

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

1.2 INKLUZIVNÍ VZDĚLÁVÁNÍ V INDII

Inkluzivní vzdělávání v Indii si můžeme ukázat na příkladu projektu sestry Cyril Mooney, Ph.D., který navrhla nejprve pro Dívčí školu Loreto Sealdah a který se stal potom projektem, který doporučuje ministerstvo školství v Indii.

Základní denní dívčí škola Loreto Sealdah (Kalkata) je propojena se státní školní správou v západním Bengálsku. Byla založena sestrami Institutu bl. Panny Marie (Irsko) v r. 1857 původně pro děti z anglo-indických rodin, tedy převážně pro dobře situované žákyně. V roce 1979 se stala její ředitelkou sestra Cyril Mooney, Ph.D., která zde postupně realizovala ideu inkluzivního vzdělávání. Inkluzivní škola Loreto Sealdah vyučuje děti z různých sociálních prostředí, s různými potřebami, včetně dětí s mentálním nebo fyzickým handicapem. V jedné třídě spolu pracují děti různých náboženství a kast. Škola realizuje velké množství inkluzivních projektů, z nichž mnohé iniciovaly samotné studentky, které se také podílejí na jejich realizaci. Inkluzivních projektů je velké množství a vznikají z potřeb společnosti. Uvádíme alespoň ty nejdůležitější:

1. Otevření školy pro chudé děti
2. Otevřenost pro děti z ulice
3. Odstranění otrocké práce
4. Bosonozí učitelé
5. Záchrana chudých

C. Mooney navštívila několikrát Českou republiku, aby se osobně přesvědčila, zda její projekt je přenositelný a použitelný v evropských podmínkách. Její osobnost a projekt si můžeme přiblížit pomocí medií.

ÚKOL č. 2

*Podívejte na doporučený film *Sit Beside Me*, abyste pochopili systém vzdělávání a mohli uvažovat o dalších otázkách. Film *Sit Beside Me*, který podrobně popisuje projekt, naleznete na: <https://vimeo.com/53594877>.*

Otázky k zamyšlení:

1. *Co je podstatou projektu C. Mooney?*
2. *Zamyslete se, jakým způsobem by bylo možné transformovat některý z inkluzivních projektů školy Loreto Sealdah do podmínek v ČR (další projekty naleznete na webových stránkách školy: <http://www.loretosealdah.org/>).*

Základní principy inkluzivního vzdělávání:

1. Systém je postavený na základních hodnotách: nezištná láska, upřímnost (pravda), svoboda a spravedlnost. Skutečné vzdělávání je podle jeho autorky C. Mooney procesem osvobození se od strachu, který brání člověku naplnit svůj intelektuální, emoční a duchovní potenciál (Mooney, 2015a).
2. Od soutěživosti k sounáležitosti. Uplatňovaný princip vede ke společné snaze dítěte a učitele dosáhnout maxima, ale zároveň prohlubuje vnímání potřeb druhých. Je zde velká

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

snaha o uplatnění toho nejlepšího, co se svým nadáním dítě dovede, na pomoc druhým pro společný úspěch v atmosféře tvořivé spolupráce (Mooney, 2015a).

3. Komunitní způsob vzdělávání. Vzhledem k tomu, že se klade vyšší důraz na hodnoty spolupráce a komunitní způsob výuky, jsou děti ochotné pracovat velmi intenzivně i pro ostatní. Tímto způsobem vznikají rozmanité projekty, které jsou velkým přínosem pro společnost a které účinným způsobem formují samotné děti pro jejich budoucí úkoly (Flatt, 2008).

4. Hodnotové vzdělávání. Většina učitelů vnímá tento předmět jako podstatný pro to, aby se studenti později mohli ujmout svého místa ve společnosti a pozitivně přispěli k jejímu zlepšení (Mooney, 2015a).

ÚKOL č. 3

Přečtěte si nebo poslechněte některý z rozhovorů se sestrou C. Mooney, Ph.D. (více v doporučené literatuře ke studiu).

Otázka k přemýšlení:

Lze základní principy inkluzivního vzdělávání aplikovat i v našich podmínkách? Jakým způsobem?

Doporučeno ke studiu:

1. Rozhovor pro odborný čas. pro učitele ZŠ KOMENSKÝ
<http://www.ped.muni.cz/komensky/dalsi/rozhovory/174-rozhovor-se-sestrou-cyril-mooney-o-skole-ktera-pripravuje-deti-k-tomu-aby-menily-spolecnost>
2. Rozhovor s.Cyril Mooney pro Český rozhlas
http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zahranou/_zprava/1361005
3. Debata se sestrou Cyril Mooney o inkluzi nejen v Indii pro EDUin
<https://www.youtube.com/watch?v=h-1v0nMnt-Q>
4. Dokument z poslední návštěvy s.Cyril Mooney v roce 2017:
<https://www.youtube.com/watch?v=A4iWXg0EI3E>

1.2.1 HODNOTOVÉ VZDĚLÁVÁNÍ jako předmět

Inkluzivní prostředí, ve kterém se Hodnotové vzdělávání uskutečňuje, je postaveno na hodnotě nezištné lásky, pravdy, svobody a spravedlnosti (Mooney, 2015a). V Hodnotovém vzdělávání pracuje škola s dětmi různého etnika a prohlubuje tak jejich vzájemné poznávání a přizpůsobování se. Tento aspekt je velmi důležitý pro budoucí vývoj v Indii. „Pokud se děti neučí přizpůsobit se a místo toho vyrůstají v atmosféře, kde je jim sdělováno, že někteří lidé by měli být vypuzeni, jakou společnost potom vybudujeme?“ (Mooney, 2015b) Škola se otvírá společnosti a napomáhá k tomu, aby každý jedinec mohl rozvinout svůj nejvyšší potenciál. „Děti různých etnických skupin cítí sounáležitost, přinášejí svůj talent, svoji kulturu, která všechny obohacuje. Jak mohou být lidé, kteří byli vytlačeni, loajální? Když

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

se stanou součástí systému a najdou správné místo, kde jsou vítáni a milováni lidmi kolem nich, pak se naplní i jejich potenciál. Pak budou výzvou k růstu také pro ostatní. Myslím si, že jednou z nejkrásnějších skutečností v Indii je, že máme národ, který má vedle hindštiny a angličtiny několik stovek mateřských jazyků. ... A přece můžeme žít spolu v míru a harmonii... To je podle mě velké svědectví, které neseme světu." (Mooney, 2015a)

Předmět Hodnotové vzdělávání používá v Indii sérii 10 učebnic (desetiletý systém školního vzdělávání v Indii). Hodnoty jsou předkládány v průběhu 10 let spirálovitým způsobem. Každý díl ze série 10 učebnic obsahuje 16 kapitol koncipovaných pro 32 týdnů školního roku. Učebnice pomáhá dětem:

- pozorovat sama sebe a svůj osobní růst (1-4lekce);
- vidět sebe v souvislosti se svou rodinou a okolím (5-8lekce);
- zkoumat vlastní duchovní stránku osobnosti (9-12lekce);
- naučit se přispět svým dílem společnosti (13-16lekce).

Žáci (vedle již zmiňovaných hodnot lásky, pravdy, svobody a spravedlnosti) jsou postupně vedeni k interiorizaci dalších hodnot, jako jsou např. sebeúcta, vytrvalost, společenská odpovědnost, pomoc ostatním, štědrost, čestnost, ohleduplnost, vděčnost, citlivost vůči druhým, odvaha (překonání strachu), náboženská tolerance, sounáležitost, vlastenectví a další. V Hodnotovém vzdělávání pracuje škola s dětmi různého etnika, příslušnosti k náboženství a prohlubuje tak jejich vzájemné poznávání a přizpůsobování se.

Předmět Hodnotové vzdělávání pracuje s jednotlivými tématy v rámci **sedmi úrovněového základního plánu**, který sám o sobě pomáhá žákům interiorizovat i další potřebné hodnoty.

- V první fázi, která se nazývá klíč, žáci pracují na zadaném úkolu. Učitel napomáhá tomu, aby každý žák pracoval samostatně, radí některým jedincům, pokud je potřeba, aby věděli, co mají dělat, ale neposkytuje odpovědi. Žáci v této fázi rozvíjejí otevřenost, svobodu, sebeuvědomování, odpovědnost, odvahu formovat a vyjádřit své vlastní názory. Učí se schopnosti se soustředit, číst, porozumět a hodnotit, pracovat samostatně a vyjádřit své myšlenky.
- Druhou fází je sdílení. Žáci sedí v malých skupinách a sdílejí výsledky samostatné práce. To může vést k rozhovoru, diskuzi nebo ke skupinové aktivitě. Žáci se formují v lásce a zájmu o druhé, naslouchání, důvěře, otevřenosti, upřímnosti, vzájemnému respektu, přijetí názoru druhého, spolupráci apod. Narůstá u nich schopnost prezentovat názory souvisle a jasně, naslouchat s porozuměním, plánovat, být kreativní, činit rozhodnutí apod.
- Předání je třetí fází didaktického plánu. Skupina prezentuje svá zjištění celé třídě přímou zprávou nebo nějakou skupinovou aktivitou. Učitel i žáci pozorně naslouchají a dělají si poznámky o tom, o čem se může diskutovat později. Žák rozvíjí svou sebedůvěru, odvahu k vyjádření vlastního názoru, schopnost pracovat jako součást týmu, naučit se být užitečný. Dále se učí schopnosti komunikovat, logicky myslet, syntetizovat informace a vnímat souvislosti.
- Čtvrtým krokem je diskuze. Třída je vedena k tomu, aby analyzovala připravený materiál z předchozí fáze, aby jasně rozuměla hodnotám, které se prezentovaly. Žáci si uvědomují, jak se liší jejich hodnoty od hodnot velkých náboženských a

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

společenských osobností ve vlasti a ve světě. Úkolem učitele je přimět třídu, aby dokázala vnímat rozdíl mezi ideálem a skutečností. Žáci prohlubují lásku k pravdě, upřímnost, pokoru, schopnost naslouchat a reagovat, odvahu prosazovat svá přesvědčení nebo je změnit v případě, že zjistí, že jsou chybná. Tato fáze pomáhá rozvíjet logické myšlení, schopnost porozumění, komunikační dovednosti, schopnost interpretovat, analyzovat a shrnout poznatky a také činit rozhodnutí.

- Pátá fáze vede k samostatnému přemýšlení. Žáci sedí a tiše přemítají o tom, co se v hodině naučili. Zaznamenávají si postřehy a důležité názory, které je zasáhly. Žáci si zde uvědomují svou vlastní duševní dimenzi. Učitel navodí poklidnou a uvolněnou atmosféru a po určité době může shrnout zjištění.
- Naslouchání vnitřnímu hlasu nebo modlitba je předmětem šestého kroku. Smyslem této fáze je rozvinout zvyk být potichu a naslouchat vnitřnímu hlasu. Z počátku stačí, když žáci prožijí chvíli ticha, ve které se časem postupně objeví duchovnější dimenze, kdy jednotlivci přemýšlejí o životě, zkoumají vlastní postoje a rozhodnutí. Žáci se učí koncentraci, sebeanalýze, přemýšlejí o svém životě a svých postojích.
- Poslední fází je akce. Žáci uskutečňují činy, pro které se rozhodli při hodině. Učitel nezasahuje do jejich dobrých rozhodnutí. Žáci prohlubují osobní zodpovědnost, svobodu, odhodlání i vytrvalost. Učí se praktickému cvičení a sebeanalýze.

Uplatitelnost a užitečnost svého projektu v podmínkách ČR zjišťovala Mooney osobně (naposledy v roce 2017). Několikrát vedla kurz Hodnotového vzdělávání pro ředitele a pedagogy. Pilotní školy (Liberec, Praha, Brno), kde byl program Hodnotového vzdělávání zaveden, vykazují v současné době velký pokrok. Z toho důvodu bylo přistoupeno k přípravě učebnic a dalších metodických pomůcek, které reflektují podmínky v naší zemi.

ÚKOL č. 4

1. *Přečtěte si příkladovou lekci Hodnotového vzdělávání a pokuste se ji aplikovat ve skupině dětí předepsaného věku.*
2. *Popište, jak byste mohli uplatnit sedmi úroňový základní plán i v jiném předmětu.*

Doporučeno ke studiu:

FLATT, J. 2008. *Loreto Day School Sealdah. Meeting the Challenges of a Changing India*. Barking: Lulu.

JANDEJSKOVÁ, L. 2012. *Sit Beside Me*. Praha: Pravaha Productions.

Webové stránky školy: <http://www.loretosealdah.org/>

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

LITERATURA

Doporučená literatura:

- Akční plán inkluzivního vzdělávání na období 2016-2018.2015. In: *MSMT.cz* [online]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/akcni-plan-inkluzivniho-vzdelavani-na-obdobi-2016-2018>.
- BOOTH, T., AINSLOW, M. 2007. *Ukazatel inkluze – Rozvoj učení a zapojení ve školách*. Praha: Rytmus o.s.
- Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky na období 2015-2020.2014. In: *MSMT.cz* [online]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/dlouhodoby-zamer-vzdelavani-a-rozvoje-vzdelavaci-soustavy-3>.
- FLATT, J. 2008. *Loreto Day School Sealdah. Meeting the Challenges of a Changing India*. Barking: Lulu.
- JANDEJSKOVÁ, L. 2012. *Sit Beside Me*. Praha: Pravaha Productions.
- LANG, G., BERBERICHOVÁ, CH. 1998. *Každé dítě potřebuje speciální přístup*. Praha: Portál.
- LECHTA, V. 2016. *Inkluzivní pedagogika*. Praha: Portál.
- LORETO SEALDAH. Dostupné z: <http://www.loretosealdah.org/>
- MOONEY, C. 2015a. Challenges and tasks for education to democracy. In *Demokracie a vzdělávání*, Forum 2000.
- MOONEY, C. 2015b. Education and ethics: Are they diverging? In *Demokracie a vzdělávání*, Forum 2000.
- SOBKOVÁ, P., ÖBRINK HOBZOVÁ, M., TROCHTOVÁ, L. S. 2016. *Odrazy emocí v postojích k imigrantům*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- SPIPKOVÁ, V. a kol. 2005. *Proměny primárního vzdělávání v ČR*. Praha: Portál.
- TANNENBERGEROVÁ, M. 2016. *Průvodce školní inkluzí aneb Jak vypadá kvalitní základní škola současnosti?* Praha: Wolters Kluwer.
- UNESCO. 1994. The UNESCO Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education In: *UNESCO.org* [online]. Dostupné z: http://www.unesco.org/education/pdf/SALAMA_E.PDF.

Rozšiřující literatura:

- ANDERLÍKOVÁ, L. 2014. *Cesta k inkluzi - Úvahy z praxe a pro praxi*. Praha: Triton.
- PRUDKÝ, L. a kol. 2010. *Inventura hodnot. Výsledky sociologických výzkumů hodnot ve společnosti ČR*. Praha: Academia.
- KASÍKOVÁ, H. 2009. *Učíme (se) spolupráci spoluprací*. Kladno: AISIS.
- EYROVI, L. a R. 2013. *Jak naučit děti hodnotám*. Praha: Portál.